

Körkép a magyarországi retrospektív katalóguskonverzióról

A kilencvenes években a hazai könyvtárak egyre nagyobb számban kaptak támogatást integrált könyvtári rendszerek alkalmazására. A könyvtárak által kiválasztott különböző alkalmazói szoftverek és hardverek beszerzését követően a folyamat következő lépcsője az volt, hogy a kurrens beszerzéseket a számítógépes rendszerben dolgozzák fel. A kurrens feldolgozással megindult az egyes könyvtárakban az adatbázis-építés. Rendelkezésre állt tehát egy új rendszer a bibliográfiai és egyéb tételek feldolgozására és hozzáférhetővé tételére. A rendszer kihasználásának szükségessége, a felhasználók és támogatók számára annak bizonyítása, hogy nem volt hiábavaló a rendelkezésre álló jelentős összegek automatizált könyvtári rendszerre költése, és nem utolsósorban annak felismerése, hogy a számítógépre alapozott rendszerek értelmét és értékét bibliográfiai adatbázisuk adja, újabb megoldások keresésére és további feladatok vállalására ösztönözte az intézményeket. Ma már közhelynek számít annak a tapasztalatnak a rögzítése, miszerint a hardvert rendszeresen lecserélik, a jól tervezett adatbázisok azonban rendszerek és eszközök számos generációját túlélnek. A könyvtári automatizálás helyzetét felmérve és felismerve azt, hogy az automatizált rendszerek legnagyobb értékét bibliográfiai adatbázisuk jelenti, a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégiuma – két lépcsőben – meghívásos pályázatot írt ki egyes gazdag állománnyal és automatizált rendszerrel rendelkező könyvtárak számára. A pályázat célja a már hagyományos cédulakatalógussal feltárt adatok számítógépes rekordokká alakítása. A Szakkollégium a retrospektív feldolgozás támogatását célzó pályázatát szakterületi bontásban tette közzé. Ezen koncepció alapján a pályázatot könyvtáranként egy-egy választott szakterületre kellett koncentrálni. A szakterületi bontást az indokolta, hogy a pályázati időszakban nem állt rendelkezésre számítógépes központi adatbázis, illetőleg nem nyert megoldást az egyes könyvtárak közötti hálózaton lebonyolítható rekordcsere lehetősége. A szakterületi megoldás ugyan nehezebbé tette a meghívott könyvtárak helyzetét, mint az a gyakorlat, miszerint a tartalomtól függetlenül, az időben visszafelé haladva, a leggyakrabban használt állományrészeket dolgozzák fel. A szakterületek elosztását követően ez utóbbi gyakorlatot alkalmazták a feldolgozandó állományrészek kiválasztásakor.

A Könyvtári Szakkollégium meghívásos pályázatának első alkalma azokra a könyvtárakra terjedt ki, amelyek a vállalt retrospektív konverziós munkát a határidőn belül elvégezték.

A következő meghívásos pályázat további öt könyvtárra terjedt ki:

1. József Attila Tudományegyetem Könyvtára,
2. Janus Pannonius Tudományegyetem Könyvtára,
3. Miskolci Egyetem Központi Könyvtára,

4. OMIKK, Országos Műszaki Könyvtár,
5. Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára.

Ez utóbbi könyvtárak számára a Kulturális Alap által támogatott konverziós munka elvégzésének határideje 1998. május 31., így az összefoglalás az első pályázatban részt vevő tíz könyvtár munkájának áttekintésén alapszik, és esetleg később vissza lehet majd térni az utóbbi öt könyvtár eredményeire.

A Kulturális Alap könyvtáranként 2 millió forint támogatást nyújtott a munka elvégzéséhez, melynek ellenszolgáltatásaként 8000 rekord adatbázisba építését várta el. A rekordonkénti ráfordítás összegét maximum 250,- Ft/rekordban határozta meg.

Alapvető kérdés volt a munka megkezdése előtt, hogy *a könyvtárak állományának mely részére vonatkozzon a recon munka*. A kiválasztott állományrészek tartalom és időtartomány szempontjából az alábbiakban ismertetett módon alakultak.

Emellett az intézményenkénti rövid összefoglalásokban ismertetjük az előkészítő munkát, a feldolgozás módszereit és az intézmények teljesítményeit.

A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára külföldi közgazdasági szakkönyvek rekordjainak előállítását végezte el *HUNMARC* formátumban. A könyvtár a rögzítendő könyvek kiválasztását egyeztetette a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral, valamint az Országgyűlési Könyvtárral. A három könyvtár az egyeztetésen túlmenően abban is megegyezett, hogy elkészült rekordjaikat egymásnak átadják. A munka megkezdése előtt a könyvtár tájékozódott a külső cégek által kínált lehetőségekről, majd ezt követően döntött úgy, hogy a feladatot saját szakembereivel végezteti el. *A 8000, elsősorban nyugati nyelveken megjelent művet a könyvtár 1990 előtti állományából* a használat gyakorisága alapján, az időben visszafelé haladva választották ki. A válogatás ezen szempontjait követve a legrégebbi dokumentumok kiadási éve 1868–1970 volt. A munkát végző könyvtárosok *a kiválasztott dokumentumok valamennyi példányát kézbe vették*, egyeztették a példányadatokkal, továbbá a számítógépes kölcsönzés érdekében vonalkódos azonosítóval látták el őket. Az 1987 előtti címleírásokat *az új szabványnak megfelelően* kiegészítették. A retrospektív konverziós munkát leltár-ellenőrzéssel kapcsolták össze. A címleíró könyvtárosok elvégezték a hiányzó szerzői, kiadói és sorozati alapadatok feltöltését, majd rögzítették a monográfiák és a többkötetes művek adatait. A munkafolyamat része volt a rekordok tételes ellenőrzése, szükség szerinti javítása. A munka során elvégezték a szerzői, kiadói és sorozati adatok teljes revízióját. A munka befejezését követően a dokumentumok visszakerültek a raktárba, és a kísérlapokat visszaosztották a katalógusokba. Számítástechnikusok, az *OLIB* könyvtári rendszer szállítója, valamint könyvtáros szakemberek bevonásával a könyvtár elvégeztette a *HUNMARC export program* kialakítását, ami biztosítja a rendszer *HUNMARC* kimenetét.

A Budapesti Műszaki Egyetemi Könyvtár és Tájékoztatási Központ a műszaki tudományok körébe tartozó idegen nyelvű szakirodalom visszamenőleges számítógépes feldolgozását végezte el az *ALEPH* integrált könyvtári rendszerben abból a célból, hogy javítsa saját kölcsönzési és tájékoztatási munkáját, és segítse más könyvtárak munkáját az elkészült rekordok átvételi lehetőségeinek megteremtésével. A recon munka megkezdése előtt a könyvtár gondoskodott a

munkában résztvevő munkatársak betanításáról. Az adatbázisba épített 8000 új bibliográfiai rekord a könyvtárban 1985-től bevezetett hatályos magyar bibliográfiai leírási szabvány szerint készült. A feldolgozó munka a vállalt szakterület vonatkozásában az időben visszafelé haladt. A pályázat keretében készült rekordok az **1970–1985 között megjelent idegen nyelvű elsősorban a matematika, fizika, vegyészet, építészet** tárgykörébe tartozó szakkönyvek adatait tartalmazzák. A munkafolyamat részét képezte a rekordok előállításánál a régi címléírások megfelelően, az ETO szerinti szakszámok ellenőrzése és szükség szerinti javítása, az elkészült rekordok folyamatos ellenőrzése, valamennyi példány állományadatainak nyilvántartása. A munka részét képezte az ISIS-ben elkészített leírások áttöltése az ALEPH rendszerbe, valamint **konvertáló program** készítése a **HUNMARC formátum számára**.

Az **Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára** az Alap által támogatott katalóguskonverziót a **filozófia és lélektan** területén vállalta. A munkát számos akadály nehezítette, úgy mint a Dynix-Horizon integrált könyvtári rendszer katalógizálási modul bevezetésének előkészítése (MARC formátum kialakítása, a régi tárgyszórendszer átdolgozása az automatizált feldolgozás érdekében), majd néhány hónap használat után a modul újabb, javított verzióra cserélése. Nem járt eredménnyel a könyvtár korábbi, 20 000 rekordot tartalmazó adatbázisának áttöltése a Horizon könyvtári rendszerbe. Súlyos következményekkel járt a létszám 38%-os csökkentése, ami lehetetlenné tette a konverziós munka könyvtáron belüli elvégzését. Mindebből következett, hogy a könyvtár a munkát kénytelen volt külső céggel elvégeztetni. Az **OCLC Europe** rekordonként 1,77 dollárt jelentő ajánlatát – amit a könyvtár által kiküldött 100 katalóguscédula alapján adtak meg – a könyvtár kedvezőnek találta és elfogadta. Az OCLC-vel történt szerződéskötést követően a munkafolyamat első lépéseként a pszichológia és filozófia témakörébe tartozó 1953 után megjelent külföldi monográfiákat a könyvtár decimális katalógusából leválogatták. Ezután az alapkatalógusból visszakeresett főlapokat két példányban lemásolták. A másolatok egyik példányát az OCLC-hez juttatták el a konverzió elvégzése céljából, míg a másik példány a könyvtárban maradt az ellenőrzés és vonalkódolás alapját képezve. Az OCLC-től visszakapott rekordok adatbázisba építése előtt a könyvtár szakembereinek kellett elvégezniük a példányadatok kitöltését, az ellenőrzést, az authority-fájlok ellenőrzését és az egyes bibliográfiai tételeknek a könyvtár tárgyszórendszeréhez történő igazítását. A munka eredményeként adatbázisba került **3000 új rekord**, ami **kb. 4000 fizikai egységnek felel meg**. Az OCLC-vel folytatott kedvező együttműködés eredményeként a könyvtár megvásárolta az OCLC új és régebbi könyveinek bibliográfiai adatait tartalmazó CD-ROM-jait konverziós munkájának jövőbeni folytatásához.

A **Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár** az állományában található, 1992-ben vagy korábban megjelent, idegen nyelvű, szociológiai tárgyú könyvek retrospektív konverzióját végezte el. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár feldolgozó munkája során a kiválasztott könyvek adatait egyeztette a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárával, valamint az Országgyűlési Könyvtárral. A három könyvtár a párhuzamos munkát elkerülendő egyeztetés után az elkészült rekordokat egymásnak átadja. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár eredeti

tervei szerint a konverziós munkát a holland DMP-vel kívánta elvégeztetni, és a cég által szállított rekordokat a könyvtárban használt TextLib integrált könyvtári rendszerbe építeni. A megrendelést a holland cég – a pályázati határidőhöz viszonyítva meglehetősen későn – visszamondta. Ennek következtében a könyvtár kénytelen volt lemondani arról a tervéről, hogy a feldolgozáshoz külső céget vesz igénybe. A retrospektív konverziót így *saját szervezésben*, a könyvtár szakértő munkatársaival kellett elvégeztetniük. A könyvtár ezen pályázat támogatásával **8056 rekordot állított elő**. A művek kiválasztása során az időben visszafelé haladva a nyugati nyelveken megjelent könyveket részesítették előnyben, és arra törekedtek, hogy elsősorban a könyvtár nyilvános tereiben elhelyezett könyvek adatait építsék be a személyes adatbázisba. A munkát gondos szakmai ellenőrzés biztosítása mellett végeztették el a könyvtár szakértő munkatársaival.

A **Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában** a támogatás összegéből 9066 bibliográfiai rekord készült el. Az Alap pályázati kiírásában a debreceni könyvtárat a természettudományok tárgykörébe tartozó, külföldi kiadású könyvek retrospektív katalogizálására hívta fel. A központi könyvtárban, valamint a tanszéki könyvtárakban elhelyezett természettudományi gyűjtemény nagyságrendje miatt a témakört szűkíteni kellett, így esett a választás a *matematika* szakterületére. A könyvtár a *házilag feldolgozást* választva a recon bibliográfiai tételeket saját szakértő munkatársaival, illetve azok felügyeletével készítette el. Elvégezték teljes egészében a központi könyvtár matematikai tárgyú referenz gyűjteményében lévő és kétharmad részben a Matematikai Intézet könyvtárában található külföldi kiadású könyvek konverzióját. A feldolgozás az időben visszafelé haladva elsősorban a modern, tartalmilag nem elavult könyveket érintette. A bibliográfiai rekordok szabványos *USMARC formátumban* készültek, és mindemellett ugyancsak szabványos MARC alakban elkészültek az egységesített besorolási adatokhoz az ún. „*authority*” rekordok is. A bibliográfiai rekord és a hozzá csatlakozó „*authority*” rekordok elkészítésének átlagos költsége 240,- Ft/rekord volt, az anyaintézmény 2% kezelési költségre tartott igényt. A rekordok *tárgyi visszakeresését* a *Library of Congress angol nyelvű tárgyszavainak felhasználásával* segítik, melyeknek magyarra fordítása folyamatosan halad előre a könyvtárban. A *rekordok* – amelyek alkalmasak MARC formátumú letöltésre – hozzáférhetők a könyvtár online katalógusában, valamint *Interneten* (<http://www.lib.klte.hu/voyager/>). A teljes MNB CD átemelésre került HUNMARC-ból a Voyager USMARC-jába, ami nagy segítséget jelentett és jelent továbbra is a könyvtár tájékoztató és visszamenőleges feldolgozó munkájában. A *HUNMARC-USMARC konverziós program megalkotása* nemcsak a debreceni könyvtár, hanem *a magyar könyvtárügy számára is komoly értéket jelent*. A pályázat megvalósítása során a könyvtár szakértő munkatársai több anomáliával is találkozottak, amit ebben a szakaszban nem tudtak megoldani, ilyen például a HUNMARC ellentmondásos rekord-kapcsolatainak kezelése.

A **Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 8000**, géppel olvasható, a nemzetközi szabványnak megfelelő (ISBD) rekord leírását végeztette el az *egyetemes történelem, különösen az ókor* és a közvetlenül kapcsolódó diszciplínák területéről az 1986–1994-es időszakban beérkezett külföldi könyvállományból. A beszámolás időpontjában az elkészült anyagnak más adatbázisokba való exportja, azaz a MARC-formátumú konverzió még nem állt készen. A könyvtárnak e kö-

Az erdélyi hadsereg fővezérsege.

Károly Sándor

urnak.

Van szerencsém önnek tudnia adni, hogy ezennel felajánlotta Ön azon érdemeiért, melyeket a családon a hazának tett, a katonai érdemjel harmadik osztályával; melynek viseletére addig is, míg az erről szóló oklevel a hadügyminiszeriumtól megérkezik, felhatalmazom Önt azon joggal fogva, melyet erre nézve a nemzetgyűlés küldötteitől nyertem.

Bécs, 1849. május 9.

Born

Petőfi Sándor kitüntető okirata

vetelmény teljesítéséhez konvertáló programra volt szüksége, melynek elkészítését a Kulturális Alap ugyancsak támogatta.

Az **Országgyűlési Könyvtár** a főgyűjtőkörébe tartozó külföldi **állam- és jogtudományi szakirodalom** hagyományos cédulakatalógusainak gépi konvertálását végezte el. A recon munka megkezdése előtt igen komoly előkészítés jellemezte a tevékenységet. A megfelelő szakértő gárda bevonásával történt tárgyalások eredményeképpen jutottak arra az elhatározásra, hogy a konverziós munka az adott szakterület hagyományos könyvjellegű dokumentumait érinti az 1990 előtti megjelenésű kiadásokra vonatkozóan. Tekintettel arra, hogy az írási szabványok változása miatt nem lehetséges a tételek mechanikus konvertálása, ezért nem vitték be az adatbázisba a cirill-betűs művek rekordjait. A dokumentumok kiválasztását nem a szakkatalógus, hanem a helyrajzi nyilvántartás alapján hajtották végre. Az így kiemelten kezelt számtartomány könyvanyagát az időben visszafelé haladva dolgozták fel. Az Országgyűlési Könyvtár a recon **házigagos megoldását** választva, saját dolgozóinak bevonásával végeztette el a munkát. A könyvtár a feldolgozást a TEXTAR 7.6 adatbázis-kezelő program alapján hajtotta végre. A régi és új leírási formátumok kompatibilissé tétele érdekében a

szabvány bevezetésétől kezdődően. Az elkészült rekordok a társult könyvtárakban HUNMARC, ALEPH és TINLIB formátumban elérhetők. A külföldi monográfiák adatait tartalmazó rekordok (31.148 db) előállításának folyamata megegyező volt ezen könyvtárakban. A vállalt rekordmennyiséget saját könyvtárak integrált könyvtári rendszerében (ALEPH, TINLIB) készítették el, és átadták az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központnak, ahol végrehajtották az új rekordok HUNMARC formátumra történő konverzióját. Ezt a munkát a Kulturális Alap az ALEPH és TINLIB integrált könyvtári rendszerek rekordjainak *HUNMARC formátumra és viszontkonverzióra* szóló külön pályázata támogatta. Az adott rendszerekben elkészült rekordokat – az elkészült konverziós programok támogatásával – kérésre szolgáltatják.

Az **Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum** célja a könyvtár idegen nyelvű pedagógiai szakkönyveinek adatbázisba építése volt húsz évre visszamenőleg. Az Alap támogatásával 8176 számítógéppel olvasható *rekord* készült el *HUNMARC formátumban* és vált a PAD adatbázis részévé, az intézmény pedagógiai tárgyszójegyzéke alapján tárgyszavazva. A Pedagógiai Könyvtár a recon munka lebonyolításakor kétféle megoldást választott. A bibliográfiai leírások egy részét, nevezetesen 4000 rekordot, az *OCLC Microcon* szolgáltatásánál rendeltek meg. Az OCLC központi adatbázisából a megrendelt 4000 rekordból 3244 rekord érkezett meg a könyvtárba. Ebből következően *4932 bibliográfiai leírást*, valamint az adatbázisba vitt összesen *8176 tétel tárgyszavazását, ellenőrzését* a könyvtár saját, szakképzett munkatársai végezték el.

A **Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára** orvostudományi gyűjteményének könyvvállományát *1989-ig* visszamenőleg, a már korábban épített PCLIB lokális adatbázisában tárolt adatok megfelelő kiegészítésével konvertálta. A könyvtár *a recon munka házilagos elvégzésének* lehetőségét választotta. Ez a megoldás érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy a munka alapján véve a PCLIB lokális adatbázisában tárolt – lokális adatokat nem tartalmazó – *8000 rekordnak a kiegészítését és konvertálását jelentette*. A munkát előkészítő szakaszban a régebbi adatbázis rekordjaiban található mezők egyeztetése történt meg a könyvtárban használt Horizon integrált rendszer, ill. a HUNMARC megfelelő tételeivel. A recon munkafolyamat során a könyvtárosok nem a katalóguscédulákon lévő adatokat konvertálták, hanem *kézbe véve a könyveket*, a már meglévő, de hiányos gépi rekordokat tették teljessé a raktári jelzettel, a szabadpolcos helyrajzi számmal és vonalkóddal, valamint angol és magyar nyelvű tárgyszavakkal látták el azokat. A konverziós munkafolyamat jelen esetben tehát nem csupán az adatkonverzióra szorítkozott, hanem az állomány ezen kiválasztott részének újra szakozását ill. tárgyszavazását is jelentette. A teljessé tett bibliográfiai leírásokhoz új, kétnyelvű tárgyszavakat rendeltek, mely a MESH (Medical Subject Heading) terminológiáját követte. A könyvtár tervezi *háttéradatbázisok* használatát a jövőben végzendő retrospektív átalakításokhoz, melyek közül a Magyar Nemzeti Bibliográfia, valamint az OCLC Medical Collection CD-ROM-jait kívánja előnyben részesíteni.

Végül megkíséreljük a több mint tíz könyvtár által végzett retrospektív feldolgozó munka jellemző vonásait összefoglalni. *Tartalmi szempontból* vizsgálva a kérdést: feldolgozásra került a külföldi kiadású közgazdasági, egyetemes történeti (elsősorban az ókort érintő), szociológiai, pszichológiai, filozófiai, állam- és

jogtudományi, pedagógiai, műszaki (elsősorban matematika, fizika, vegyészet és építészet), matematikai, mezőgazdasági (kertészeti, élelmiszeripari, állatorvostudományi), állatorvostudományi és orvostudományi szakkönyveknek a pályázó könyvtárak által meghatározott része. A gyűjtőkörben rokonságot mutató könyvtárak a feldolgozás előtt egyeztettek tevékenységüket, és elkészült rekordjaikat átadták egymásnak. A pályázatban részt vevő könyvtárak gondoskodnak elkészült rekordjaik hozzáférhetőségéről, de a hálózati hozzáférés, ill. a rekordok letölthetősége nem mindenütt megoldott. A feldolgozásra kiválasztott könyvek kiadási ideje 1953–1994 közé tehető. A feldolgozás menetére általánosan jellemző, hogy az időben visszafelé haladva kerültek sorra a kiválasztott könyvek. A feldolgozás módszerének sajátossága, hogy több esetben nem a klasszikus értelemben vett retrospektív konverziót hajtották végre, vagyis nem csupán a katalóguscédulákon lévő adatokat konvertálták gépi adatbázisba. A résztvevő könyvtárak egy része az eredeti művek kézbevitelével dolgozott, és a recon feldolgozó munkát összekötötte állományellenőrzéssel, a szakszámok korrigálásával, tárgyszavazással, vonalkód-ellátással stb. A feldolgozás munkafolyamatát gondos előkészítés előzte meg a könyvtárakban, volt, ahol írásban lefektetett szigorú eljárási szabályok alapján hajtották végre a tevékenységet, továbbá gondoskodtak a munkában részt vevő munkatársak betanításáról. A retrospektív konverzió végrehajtása tekintetében általánosan jellemzőnek mondható, hogy a könyvtárak saját erőből, könyvtáron belüli feldolgozás formájában hajtották végre a feladatot. Néhány könyvtár külső céget vett igénybe a munkához, de olyan is volt, ahol a házilag feldolgozást kombinálták a külső szállító igénybevitelével. Mint láttuk, a holland DMP-vel folytatott kísérlet nem járt sikerrel, de az OCLC Europe-pal dolgoztató könyvtárak számszerű eredményei bizonyítják a jó együttműködést. Nem hagyható azonban említés nélkül a fentiekben is illusztrált tény, hogy a külső céggel végeztetett recon munka esetében számos könyvtáron belüli feladat elvégzésével is számolnia kell az adott intézményeknek. A bibliográfiai rekordok mellett több könyvtár elkészítette a kapcsolódó ún. „authority” rekordokat is. Az adatok egységesítését biztosító authority fájlok építése azonban nem mondható általánosan jellemzőnek. Több könyvtár beszámolt arról is, hogy feldolgozó munkájához milyen CD-ROM-on beszerzett adatbázisokat használt, így többek között az LC, az OCLC és az MNB CD-ROM adatbázisait. A már kész bibliográfiai tételek áttemelését lehetővé tevő háttéradatbázisok használata ugyancsak nem mondható általánosnak a könyvtárak feldolgozó munkájában.

Végül, de nem utolsó sorban említést kell tenni arról is, hogy a meghívásos pályázatban részt vevő könyvtárak eleget tettek a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiuma azon kívánalmának is, hogy a megfelelő konverziós programok kidolgozásával biztosítsák a különböző integrált könyvtári rendszerekben elkészült bibliográfiai rekordok HUNMARC ki- és bemenetelét, előkészítve ezáltal a magyarországi rekordcsere lehetőségét. A Kulturális Alap által támogatott szép eredményeket számba véve reméljük, hogy a Könyvtári Kollégium a jövőben is támogatni fogja – saját erőből nehezen végrehajtható, de országos könyvtári érdekeket szolgáló – retrospektív konverziót.

Gomba Szabolcsné

A Helsinki Egyetemi Könyvtár fejlesztési stratégiája 1998–2005*

A Helsinki Egyetemi Könyvtár (a továbbiakban: HEK) könyvtári bizottsága 1997 őszén tette le az asztalra az intézmény 1998–2005 közötti időszakra vonatkozó fejlesztési stratégiáját. A 60-as évek végén létrehozott bizottság – amely a központi könyvtár, a kari könyvtárak és kari oktatók, az egyetemi adminisztráció, a hallgatók, valamint az érdekvédelmi szervezetek képviselőiből áll – jelentősége 1993 óta megnőtt: ettől kezdve ugyanis elnöki tisztségét az egyik rektorhelyettes tölti be.

A fejlesztési stratégia kiindulópontként felvázolja a könyvtárkomplexum jelenlegi struktúráját. Eszerint a HEK gyűjteménye 92 könyvtári egységben van elhelyezve. Ezek túlnyomó része természetesen a kutatást és az oktatást közvetlenül kiszolgáló kis intézeti, tanszékcsoporti könyvtár. A jelentős könyvtárak a következők: a *központi*, az ebből 1997 elején kivált és új épületbe települt *hallgatói* (tkp. tankönyv- és jegyzet-) könyvtár, a három *tudományterületi központi* valamint a hét *kari* könyvtár. Mivel az egyetem központi könyvtára a finn nemzeti könyvtári funkciót is ellátja, az utóbbi évek során megerősödött az a tendencia, hogy bizonyos egyetemi, illetve szaktudományi ellátási feladatokról tehermentesítsék. A hallgatói könyvtár már említett kiválásán kívül például 1995-ben a természettudományi gyűjteményrészlet helyezték át teljes egészében a matematikai-természettudományi kar könyvtárába.

A stratégiai terv azt a célt tűzi ki, hogy 2005-ig a legnagyobb könyvtári egységekből olyan, az oktató és kutató munkát ellátó és segítő ún. szolgáltató könyvtárakat alakítsanak ki, amelyek nemzetközi színvonalú tudományos könyvtári szolgáltatásokat képesek nyújtani abból következően, hogy megfelelő információs forrásokkal (dokumentumállománnyal) és a kor színvonalán álló eszközrendszerrel rendelkeznek.

E „szolgáltató könyvtárak” tevékenységi kritériumait az alábbiak szerint határozza meg a fejlesztési stratégia:

„Minden jelentős tudományterületnek kell, hogy legyen olyan szolgáltató könyvtára,

- amely legalább napi 12 órás nyilvántartással működik, hálózati szolgáltatásai pedig a nap 24 órájában a használók rendelkezésére állnak;
- amelynek alapszolgáltatásait, könnyen kezelhetőségükből következően, öntevékenyen igénybe vehetik a hallgatók, s amelynek gyűjteményei túlnyomórészt szabadpolcon hozzáférhetők;
- amely egyfelől az egyetem belső szolgáltató rendszereinek segítségével közvetíti a szolgáltatásokat a kutatók munkaszobáiba, másfelől más egyetemi

* A cikk a Signum c. folyóirat 1997/8. számában közölt ismertetés és interjú alapján készült. (Kijáratot – yliopiston sydän, 155–161. p.)

könyvtárak szolgáltatásait külön meghatározott elvek szerint, ingyenesen közvetíti a könyvtárban dolgozó használó számára;

- amely képes kielégíteni a periodikum-centrikus tudományágakban a dokumentumkereslet 90, a könyvközpontú tudományágakban pedig 60%-át a saját gyűjteményéből vagy más könyvtárak segítségével – különös tekintettel a rendelkezésre bocsátás időtartamának lehetséges rövidségére;
- amely képes minden releváns hálózati szolgáltatás kínálatára az egyetem helyi hálózatának közvetítésével vagy pedig – ha a dokumentumhasználat feltételei úgy kívánják – a könyvtár tereiben. Az egyetem saját könyvtári állományáról szóló tájékoztatásnak hiánytalanul szerepelnie kell a helyi hálózaton;
- amely rendelkezik olyan, a szóban forgó tudományterülettel kapcsolatos szakértelemmel, amelyre támaszkodva képes mind a kutatás, mind az oktatás segítésére;
- amely rendelkezik a könyvtár aktív fejlesztését biztosító magas szintű tájékoztatástudományi szakértelemmel;
- és amelyet – az ún. tanulási centrum koncepciónak megfelelően – olymódon fejlesztenek, hogy 2005-re sokoldalú munkavégzési környezetet biztosíthasson a mainál szélesebb körű önképzés számára.

A szolgáltató könyvtárak mellett természetesen megmarad az oktatást és a kutatást *közről* segítő, kézikönyvtárszerű intézeti könyvtárak csoportja. Ezek – méretük és felszereltségük szerényebb állapota miatt – nem kínálhatják a szolgáltatások teljes skáláját, saját szakterületükön azonban jelentős speciális gyűjteményként működhetnek.

A szolgáltató könyvtári elv megvalósításának az is feltétele, hogy a könyvtári személyzetben – különösen a kutatók szakszerű kiszolgálása érdekében – a szóban forgó szakterület szakemberei is helyet kapjanak.

A fejlesztési stratégia azt a campus-elvet tartja szem előtt, amelyet elsőként az 1993-ban elkészült „Universitas renovata” elnevezésű, a Helsinki Egyetemen készült jelentés fogalmazott meg. Eszerint a könyvtárak négy campusban helyezkednek el: a városközponti, valamint a Meilahti, a Viikki és a Kumpula városrészben lévő campusokban. A stratégia campusonként külön könyvtári bizottságok létrehozását javasolja amellett, hogy az összegytememi bizottság természetesen továbbra is működik. A campus-elv kiindulópontja az, hogy az azonos és rokon tudományterületek oktatóbázisait és könyvtárait egy egységben, egymáshoz közel helyezték el. E tekintetben jelenleg a városközponti campus okoz még némi gondot, ahol a tudományterületek egysége nehezen megvalósítható (teológiai, állam- és jogtudományi, bölcsészettudományi, neveléstudományi kar). Mégsem célszerű lemondani az elvről, ugyanis a könyvtárak összetartozási érzésének és együttműködési készségének több jele látható az utóbbi időben (a hallgatói könyvtárral fenntartott munkakapcsolat, közös adatbázis-használati képzés stb.)

A stratégia a gyűjteményfejlesztési politika kimunkálását campusonként tartja célszerűnek, bevonva az oda tartozó karok és intézetek képviselőit. A gyűjtemény egész fejlesztéséért persze ezentúl is az összegytememi könyvtári bizottság felel, s ugyancsak ez hangolja össze a szolgáltatások minőségére és költségeire ható tényezőket. Meghatározza például tudományterületenként a gyarapítás elveit, optimális céljait (szem előtt tartva a könyvtárközi kölcsönzés útján beszer-

zendő dokumentumok körét), valamint a selejtezés és az átcsoportosítás elveit. Ugyancsak fontos gyűjteménypolitikai kérdés annak az elvi meghatározása, hogy az állomány mely része helyezendő el a szabadpolcos szolgáltató könyvtárakban és mely része a korlátozottabb használatú intézeti könyvtárakban.

A felsőoktatási könyvtári szolgáltatások használati díjainak kérdésében nem foglal állást véglegesen a stratégia. A könyvtári bizottság elnöke ezzel kapcsolatban kijelentette: „A bizottság nem vállalhatja a felelősséget azért, hogy a felsőoktatási könyvtár összes szolgáltatásait ingyenesnek határozza meg a külső használók számára is.” Szerinte adott szolgáltatástípusok fizetővé változtatásának egyik kritériuma a külső használók száma lehetne: azaz csak jelentősebb igénybevétel esetén célszerű a használati díj bevezetése. A hallgatók számára az információszolgáltatás elektronikus formáihoz való hozzáférést is ingyenesnek kívánná megtartani a bizottság.

A fejlesztési stratégia az Interneten is olvasható: <http://www.savotta.helsinki.fi/~halvi/toiminna.nsf>.

Sz. Nagy Lajos

A Hadtörténeti (Hadtudományi) Könyvtár – a Honvédség legrégebb működő könyvtára

A Honvédelmi Minisztérium „Hadtörténeti Intézet és Múzeum”-a alapításának közelgő 80. évfordulója kínálja az alkalmat, hogy röviden megemlékezzünk a budai Várhegyen, a Kapisztrán téren ma is működő könyvtár múltjáról és jelenéről. A könyvtár megszületése szorosan összekapcsolódott a független magyar hadügyminisztérium megteremtésével, amit az I. világháború vége felé már egyre nagyobb határozottsággal követeltek. Erre azonban már csak a Monarchia végnapjai idején, 1918 novemberében került sor. A minisztérium ugyanezen hónapban megszületett ügykörbeosztásában már szerepel a Hadi levéltár, amelynek részeként alakították ki egy könyvgyűjteményt, könyvtárunk elődjét.

Gyűjteményünk 1920-tól a Hadi levéltár és Múzeum IV. osztályaként kezdi meg működését. E könyvtár 1923-ban egyesült a Tiszti kaszinó könyvtárával, s annak épületébe került (Váci utca 38.). Innentől kezdve a könyvtár elhelyezése, szervezeti helye és hivatalos neve a legváltozatosabb alakokat ölti. 1933-ban a Magyar Királyi Honvéd Központi Könyvtárrá keresztelik át, feladatául jelölve meg „a hadi tudományokkal foglalkozó katonai és polgári egyének” igényeinek kielégítését. 1947-ben mint Honvéd Központi Könyvtár alakul újjá, majd 1948-tól a Honvéd Kaszinóban helyezik el. A háború után a megszűnt katonai könyvtárak anyagát gyűjti össze és rendezi. Jelenlegi nevét először 1950 végén kapja, amikor december 27-én ismét megnyitja kapuit (Üllői út 8.). Ekkortól – e rendelkezéseket máig többször megismételve és tökéletesen soha sem betartva – már köteleespéldányok juttatását írják elő a könyvtár számára honvédségi kiadványokból. 1953-ban egy illusztris könyvtárosokból álló bizottság – Varjas Béla, Sebestyén Géza, Szentmihályi János – tekinti át a könyvtár működését. Ők java-

Fotó: Kováts Attila

solják, hogy a gyűjtemény nevében és gyűjtőkörében váljon „Hadtudományi Könyvtár”-rá, valamint hogy „a könyvtárnak önálló intézménnyé kell válnia, amelyet más intézménytől független, a könyvtár feladatait és érdekeit szem előtt tartó önálló vezető irányít.” Ezek után nevezik el Hadtudományi Könyvtárnak, és 1958-tól a Hadtörténeti Intézet és Múzeum részeként jelenlegi helyén, a Várban működik. 1968 és 1975 között a Vezérkar Hadtudományi Intézetéhez tartozik, Hadtudományi Könyvtár és Dokumentációs Központként. Ebben az időszakban a hadsereg szakkönyvtárainak hálózati központja volt. 1975-ben visszatért a Hadtörténeti Intézet és Múzeumhoz. Annak 1996-ig önálló igazgatósága, majd 1996-tól Hadtörténeti Könyvtár néven az intézmény Hadtörténeti Intézet elnevezésű igazgatóságának egyik osztálya. A könyvtár országos feladatkörű szakkönyvtári besorolását megerősítette a kulturális miniszter 1978-ban, illetve a Parlament az 1997. évi „A kulturális javak védelméről...” rendelkező törvényben, Hadtörténeti Intézet Könyvtára néven. 1982 óta tudományos könyvtári minősítéssel rendelkezik.

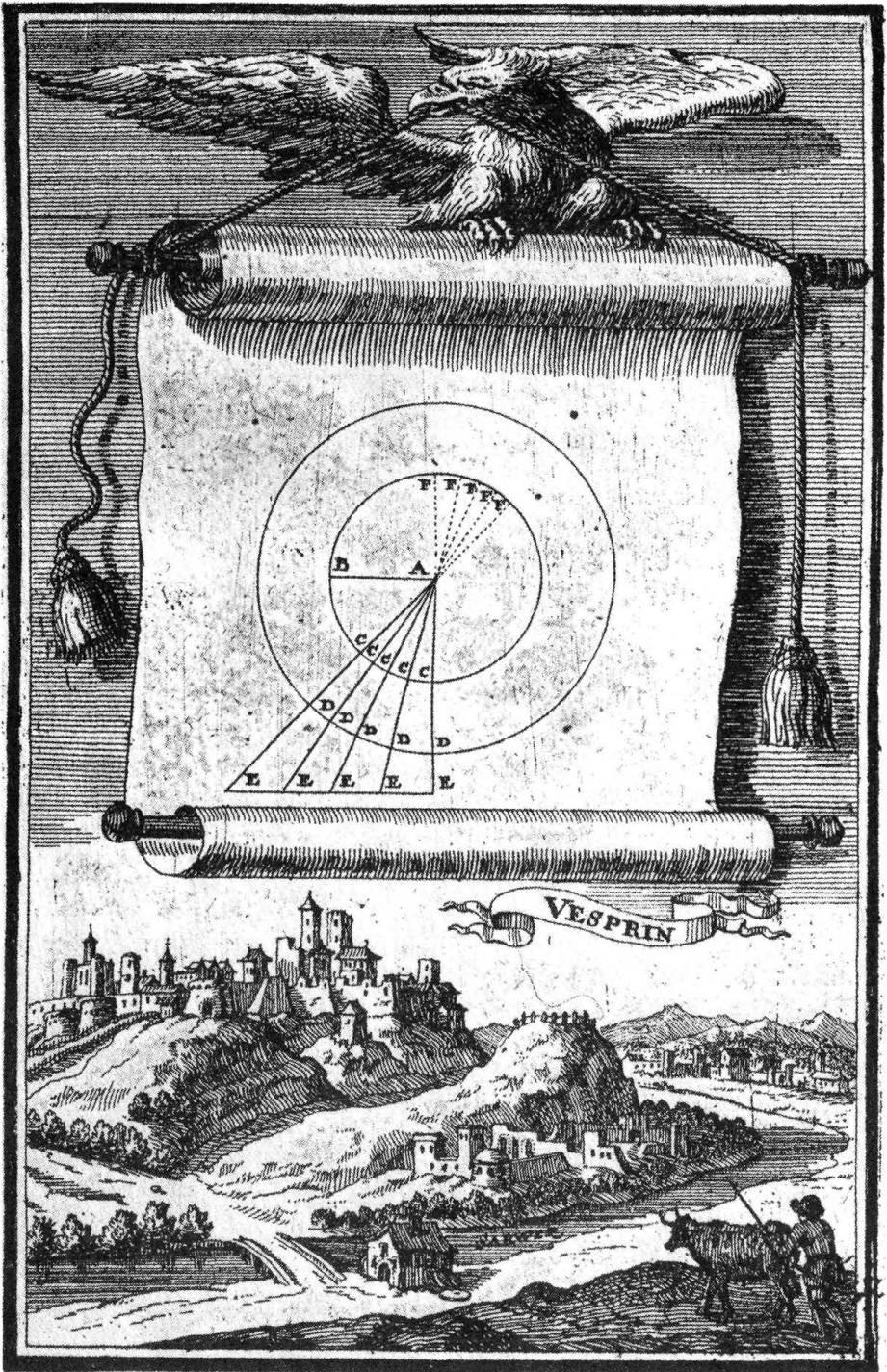
A könyvtár 1955 óta folyamatosan végez szakirodalmi tájékoztatást. 1957–1990 között – más honvédségi könyvtárakkal együttműködve – részt vett a magyar és külföldi hadtudományi irodalmat feltáró kurrens bibliográfiák készítésében („Hadtudományi repertórium”, „Katonai szakirodalom bibliográfiája”). Kisebbségi, kényszerű szünetektől eltekintve évente jelenteti meg a hazai hadtörténeti szakirodalom bibliográfiáját, s 1989-ig a külföldi hadtörténeti folyóiratok repertóriumát is. Az éves hadtörténeti bibliográfiák jelenleg is megjelennek a Hadtörténelmi Közlemények 4. számában, míg az utóbbiról a személyi feltételek

megváltozása következtében le kellett mondanunk, de szerepét valamelyest pótolni tudja a Nemzetvédelmi Egyetem hadtudományi számítógépes adatbázisa, amelyhez változatlanul referálunk néhány folyóiratot. A nagyobb terjedelmű bibliográfiáknak és repertóriumoknak az utóbbi évtizedekben megjelent gazdag terméséből csak néhányat említünk meg: Hadtörténelmi Közlemények repertórium (1954–1978, 1979–1988), a Honvédségi Szemle és lapelődjeinek repertórium (1946–1978) vagy a Zrínyi Katonai Kiadó bibliográfiái (1951–1980 és a tavaly megjelent 1981–1995 közti kötet). A könyvtár munkatársai referálják a hazai szakirodalmat az itthoni szakemberek körében kevésbé ismert, de az egész világon használt, svájci megjelenésű „Bibliographie internationale d'histoire militaire” számára.

A könyvtár alapítása óta – az olvasói és kutatói elvárásoknak megfelelően – tudományos szakkönyvtár, s természetesen nyilvános is; szinte napjainkig a Honvédség egyetlen nyilvános könyvtára. A kutatási és tájékoztatási céloknak megfelelően szerzeményezi a hadtudományi irodalom egészét, de különösen a hadtörténelem műveléséhez szükséges szakirodalmat, és arról tájékoztatást nyújt. Ennek megfelelően gyűjti, lehetőleg több példányban, a teljes magyar katonai szakirodalmat, különös tekintettel a hazai honvédségi kiadványokra. Egy példányt ebből muzeális céllal megőriz, s e gyűjteményt „Militaria Hungarica” pecséttel látja el. A külföldi hadtörténelmi, hadtudományi szakirodalomból elsősorban a magyar vonatkozású műveket szerzi be, illetve azokat, amelyek szélesebb áttekintést nyújtanak más országok katonaságának jelenéről és múltjáról. E szerzeményezést más honvédségi könyvtárakkal összehangolva végzi.

Az állomány 1918–1920 óta rohamosan növekedett. Alapításakor kb. ötezer, az 1930-as években 40 ezer, 1957-ben 97 ezer, 1988-ra 170 ezer, mára több, mint 180 ezer kötetes az állomány. Évente ezer feletti a gyarapodás. A könyvgyűjtemény a hazai könyvek mellett a külföldi katonai szakirodalom javával is rendelkezik: az állomány harmadrésze külföldi kiadvány. Ez részben köszönhető a Bécsben működő állandó katonai levéltári kirendeltség munkatársai küldeményeinek, részben a jelentős, két tucatnyi európai és amerikai kutatóhellyel kialakított cserekapcsolatoknak. Érezhetően gazdagította állományunkat az amerikaiak kétezer kötetes ajándéka, miként a hazai és külföldi hagyatékokból idekerülő adományok sokszor páratlan hungarikákat tartalmazó kötetei is. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia vagy az 1848–49-es szabadságharc időszakára szinte teljesnek mondható gyűjteményünk. 1990-ig a szocialista országok katonai kiadói termésének a legjava szinte kivétel nélkül megtalálható, s azóta is igyekszünk az e területen jelentkező hiányok, pl. a rendkívül fontos orosz szakirodalom pótlásáról gondoskodni. Állománygyarapításunkban élvezük – többek között – a német Forschungsgemeinschaft, a Japán Alapítvány vagy a Soros Alapítvány támogatását.

Rendkívül értékes a könyvtárban megtalálható több, mint másfélszáz 1700 előtti, javarészt hadtudományi nyomtatvány. A régi gyűjteményből elég, ha példának Anthoni Ernst Burckhard von Birkenstein magyarországi várak képeit tartalmazó munkáját említjük, amelyet József császár számára mértankönyvnek szántak. (A következő oldalon látható kép e munkából való.) Ezek katalógusa is elkészült, s megjelentetésre vár. OTKA-pályázat keretében láttunk hozzá az 1750 előtti magyarországi hadtudományi kéziratok és nyomtatványok számbavé-

teléhez. E több éves vállalkozásból eddig a régi könyvjegyzékeinkben fellelhető bibliográfiai adatok számbavétele és értékelése történt meg egy nyilvános számítógépes adatbázis létrehozásával.

Az utóbbi évek anyagi problémái a folyóirat-beszerzést is érintették: a korábbi 180 kurrens periodikából jó, ha 140 maradt, ami a cserének köszönhetően még mindig felöleli a legfontosabb nemzetközi folyóiratokat. A ritkaságok közül utalhatunk a Pesti Hírlap 1841-es számaira, az 1956-os Honvéd Újságra vagy az emigrációs katonai kiadványokra. A katonai közlönyök és tiszti ranglisták is a gyűjtemény legkeresettebb részéhez tartoznak.

A könyvtár legfontosabb különgyűjteménye a Szabályzatgyűjtemény. Ez méreteivel – több mint 30 ezer tétel – és átfogó jellegénél fogva nemzetközi összehasonlításban is jelentős, s nemcsak a kutatóknak, hanem a hadtörténet civil szerelmeseinek és a modellezőknek is kedvelt célpontja. Ezek között II. Rákóczi Ferenc katonai szabályzatától kezdve napjainkig a legkülönfélébb példákat említhetnénk, mint pl. a Pesten 1809-ben megjelent „Gyakorlás Regulamentuma Magyar Felkelő Nemesség Lovasságának számára” címűt.

A Magyar Honvédség átalakítását a könyvtár szerencsésen élte meg, s garanciákat látunk arra, hogy a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Könyvtára mellett a honvédségi könyvtárügynek továbbra is meghatározó gyűjteménye maradjon. Erre feljogosítanak a honvédségen belül már évek óta folyó, a Nemzetvédelmi Egyetem Könyvtára által irányított hadtudományi információs rendszer számítógépes hálózatának kiépítésére tett lépések. Ezen keresztül – a tervek szerint – elérhetőek lesznek a honvédségi szakkönyvtárak, és e gyűjtemények egymás között és a külső használók számára is nyitottak lesznek. Ehhez és egy remélt Internet csatlakozáshoz persze postai vonalak is kellenek. Ezt a közelgő NATO-csatlakozás talán majd biztosítani fogja. Addig is megkezdjük a TINLIB integrált könyvtári rendszer telepítését, s ebben az évben az átállás reményeink szerint zökkenőmentesen megtörténik. Szeretnénk a korábbi évek más rendszerben készült közel tízezres címleírását konvertálni, s azokat legalább cím és szerző szerint visszakereshetővé tenni. Reméljük, hogy e TINLIB rendszerbe sikerül beépíteni a szintén az épületünkben lévő kisebb, de rendkívül értékes műzeumi könyvgyűjtemény állományát. Addig is használhatják azonban az olvasók a betűrendes és ETO szakkatalógusainkat, illetve az utóbbi évek gyarapodásáról készült kötetkatalógusainkat. A látogatók számára igen szerencsés, hogy a könyvtárral egy épületben találják meg a Hadtörténelmi Levéltárat és a Hadtörténelmi Térképtárat.

Gondjaink természetesen vannak. A raktárak beteltek, még a legszükségesebb restaurálási munkákra sincsen fedezet, olvasótermünk pedig 400-500 beiratkozott olvasónk számára igencsak szűk. Növelni kellene az olvasói helyek számát, illetve módot találni a szabadpolcos állomány olvasótermi elhelyezésére. A könyvtár létszáma ugyan harmadával csökkent, 12-ről 8 főre, mégis reméljük, hogy szolgáltatásaink színvonalát nemcsak fenn tudjuk tartani, hanem a modern kor igényeinek megfelelő új számítógépes katalógusrendszer beindításával mind a honvédségi, mind a hazai könyvtári rendszerben hangsúlyosan jelenlevő gyűjtemény is maradunk.

Veszprémy László